

Juryrapport M.J. Brusseprijs 2010

30 maart 2010

Bij de oprichting van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten in 1990, hadden de initiatiefnemers als Geert Mak, Emile Fallaux en Bas Heijne, en het bestuur, onder voorzitterschap van Huib Drion en waarvan ook ik deel uitmaakte, twee Amerikaanse hoogtepunten uit de journalistieke geschiedenis voor ogen, namelijk het onthullen van het Watergate-schandaal door Bob Woodward en Carl Bernstein, en *In cold blood* van Truman Capote, voorbeelden van goede onderzoeksjournalistiek en een persoonlijk verhaal. Daartoe moesten toch ook Nederlandstalige journalisten in staat zijn, maar financiën voor dergelijke diepgravende projecten ontbrak meestal, vooral bij de dagbladjournalistiek. Om journalisten toch een zetje in de goede richting te kunnen geven, werd, met behulp van wat nu OCW heet, het Fonds opgericht.

En inderdaad, het werkte.

Maar niemand uit die tijd had kunnen voorzien **hoe goed** het werkte.

Het juryrapport van de eerste M.J. Brusseprijs in 2006, repte met schrik over de overstelpende hoeveelheid journalistieke werken die waren ingestuurd: wel 152! De winnaar van die prijs werd Jeroen Smit met zijn boek *Het drama Ahold*.

In het juryrapport van 2008 wordt gemeld dat de jury geconfronteerd wordt met maar liefst 227 boeken, waarbij het fijntjes opmerkt dat "deze boeken in elk geval door hun auteur werden beschouwd als een bijzonder journalistiek project". Ik zou daaraan toe willen voegen: "of door hun uitgevers". De winnaar van 2008 werd de Vlaming Pascal Verbeke met zijn boek *Arm Wallonië*.

Maar dan nu, het aantal boeken dat ingezonden werd voor de M.J. Brusseprijs 2010, verschenen in 2008 en 2009: dat waren er ruim 300!

U zult begrijpen dat de juryleden zo nu en dan vertwijfeld naar die enorme berg boeken keken: *my god*, ruim 300! Maar manmoedig- of vrouwmoedig- groeven wij ons door die Mont Blanc heen, en kijk: ontelbaar waren de boeken die zéér lezenswaard bleken door hun onderwerp, de meeslepende stijl waarin ze waren geschreven, de diepgravendheid van het onderzoek, de urgentie van het blootleggen van sociale misstanden, van gerechtelijke dwalingen, van onterecht vergeten geschiedenissen. Wij moesten ons herhaaldelijk bedwingen om bij de eerste ronde al niet de boeken van A tot Z te lezen, want dat kwam pas bij de volgende rondes, na de eerste schifting. Want boeken als *Gezocht:man. Een handleiding voor de single die denkt dat alle leuke mannen op zijn*, *Het leed dat winkelen heet*, *De katten van Lili*, of *In bed*, zijn best gemakkelijk om te lezen maar vallen toch niet onder het criterium 'journalistiek boek'.

En ja, wat is precies een 'journalistiek boek'? Punt 5 uit het juryreglement beschrijft het als volgt: "Onder journalistiek boek wordt verstaan een boek waarin met journalistieke middelen als bronnenonderzoek, interviews en waarnemingen ter plekke informatie wordt geboden over culturele, maatschappelijke of politieke onderwerpen, in journalistieke stijl opgeschreven en dat qua invalshoek of benadering uitstijgt boven de reguliere en dagelijkse verslaggeving. Biografieën en andere historische boeken komen ook in aanmerking, maar dienen te gaan over personen die een band met Nederland hebben of die recente geschiedenis betreffen met een betekenis voor het heden".

Dit criterium ziet er helder uit, maar de praktijk blijkt weerbarstiger. Hoort een gedegen onderzoek naar historische feiten, waarbij slechts in een *nawoord* de link naar het heden wordt gelegd, bij "recente geschiedenis"? En hoe zwaar til je aan journalistieke methodes als interviews, wanneer een uitstekende biografie alleen maar op *papieren* bronnen berust? En herhaaldelijk kwamen wij als jury tot de verzuchting hoe het Drama van Appels en Peren op te lossen.

Maar al lezend en discussiërend werden onze journalistieke maatstaven wat duidelijker en vonden we dat voor een bijzonder journalistiek boek in elk geval ook een open, onbevreesde, kritische en nieuwsgierige houding van de auteur essentieel is en dat de werkwoorden “kijken, jagen, maar vooral wroeten” daarbij passen.

Jan Blokker schrijft in zijn recente boek over de journalistiek dat “vergaren en verspreiden van wetenswaardigheden” zeer belangrijk zijn, maar deze jury wil dat graag uitbreiden met de visie dat deze wetenswaardigheden toch ook aantrekkelijk moeten worden *opgediend*, dat wil zeggen dat er een duidelijke lijn in het boek moet zitten en de lezer niet wordt vermoeid met *overbodige* wetenswaardigheden. En dan hebben we nog het Joris Luijendijk-effect, een filosofisch nihilisme in eigen kring over de betrekkelijkheid van nieuws en de onmogelijkheid van kwaliteitsverslaggeving in bepaalde situaties. Veel, heel veel van de door ons gelezen boeken voor de MJBrusseprijs 2010, logenstrafden de beweringen van Luijendijk.

Alvorens over te gaan tot een beschrijving van de zes genomineerde boeken en de bekendmaking van de winnaar, wil de jury graag nog enkele trends signaleren in de oogst van afgelopen twee jaar.

Allereerst constateerden we zeer regelmatig een uitzonderlijk hoge kwaliteit van wat er in Nederland aan journalistiek werk wordt geschreven. Het zal wel liggen aan het feit dat er steeds meer non-fictie wordt geschreven voor een steeds groter wordend publiek, en dat de lat bij uitgevers daardoor ook hoger wordt gelegd. Maar tegelijk zie je een jonge generatie buitengewoon overtuigend opereren.

Ook rukken de *true crime stories* op en gaan journalisten vaak op de stoel van de politie of de rechter zitten. Genoemd moet worden in dit genre de onvermoeibare Marian Husken van Vrij Nederland, maar ook verschenen er boeken over de Deventer Moordzaak, over wat Volkert van der G. bezielde, *De Club van Dollars* van Stan de Jong en Koen Voskuil, en het genomineerde boek over de vastgoedfraude.

In het algemeen gingen veel boeken over financieel-economische onderwerpen maar dat is inherent aan de tijd uiteraard, verwoord in de titel van een boek van Peter de Waard: *Crisis! De straf voor de hebzucht*. Dat er nog steeds onthutsende boeken worden geschreven over het integratieprobleem in Nederland is ook niet verwonderlijk, helaas.

De trend die in het juryrapport 2006 al was gesignaleerd, namelijk de fictionalisering, het gebruik maken van literaire technieken, van non-fictie zet zeker door, al moet de jury van 2010 de kanttekening maken dat deze soms te ver doorschiet waardoor onduidelijk wordt op welke *bronnen* nu eigenlijk het boek is gebaseerd.

Maar de trend die het meest op valt is wel dat de *eerlijkheid* bij journalisten toeneemt: zij verbloemen hun rol of hun persoonlijkheid niet meer bij het schrijven over een bepaald onderwerp, zoals bv de NOS-verslaggever Gerri Eickhof in zijn boek *Bestemming Bagdad*. Of zij stellen een gedragsverandering door de nieuwe media en het morrelen aan de journalistieke mores aan de kaak, zoals Henk Blanken in zijn boek *Mediamores*. Interessante ontwikkelingen waarvoor Luijendijk de trekker heeft over gehaald, maar die nu links en rechts wordt ingehaald door journalisten die bewijzen dat kwaliteitsverslaggeving in bepaalde situaties zeer wel mogelijk is door zichzelf als onderdeel van het probleem te “benoemen”.

In vrijwel alle zes genomineerde boeken doet zich dat fenomeen voor, en ik wil graag nu over gaan tot een iets uitgebreidere verantwoording door de jury dan in het persbericht stond.

Vasco van der Boon en Gerben van der Marel met *De vastgoedfraude. Miljoenenzwendel aan de top van het Nederlandse bedrijfsleven* (Nieuw Amsterdam, 2009).

Voor Het Financieele Dagblad volgden Vasco van der Boon en Gerben van der Marel vanaf de eerste inval van de FIOD eind 2007 de vastgoedfraude, die veel aandacht kreeg omdat het daarin gaat om gigantische bedragen (circa 200 miljoen) en gebouwen en organisaties die iedereen kent. Van der Boon en Van der Marel besloten niet te wachten tot het proces dat eind vorig jaar begon, maar groeven op eigen houtje verder. Ze deden archiefonderzoek, interviewden tientallen betrokkenen en vulden het aan met de verhoren en taps van de FIOD.

Hoe houd je zo'n berg informatie leesbaar? De schrijvers kozen ervoor om zich per hoofdstuk steeds op een figuur te concentreren. Dat was een slimme keus. Het web rond de centrale figuur, de ex-directeur van het Bouwfonds, groeit zo al lezende. De kracht van *De Vastgoedfraude* is dat het een megafraude vooral in zijn menselijke kleinheid toont.

Onaantastbare bazen in keurige kantoren, ijdele botenbezitters, accountants, een bankier, vriendjes van de hockeyclub. Ze opereerden handig in grijs gebied en werden hebberig. Geen gezeik allemaal rijk. *De Vastgoedfraude* is een ontgoochelend boek dat lang na-echoot. Dat dit kon. Dat niemand ooit iets zei. Want uit *De Vastgoedfraude* blijkt dat velen al jarenlang fraude vermoedden.

Joris van Casteren, *Lelystad* (Prometheus, 2008)

Nederland is een gevestigd land, met een van de oudste volksliederen ter wereld, maar hoe is het om een jeugd te slijten in een piepjonge stad, in een nieuwe, net drooggelegde polder? Joris van Casteren neemt ons mee naar Lelystad, waar alle straten en hofjes zijn geplaveid met de bovenste beste bedoelingen, maar waar in verloop van jaren alles in zijn tegendeel omslaat.

De jaren '70 en '80 van de vorige eeuw: zo dicht bij, maar toch al weer zo vergeten. Van Casteren helpt ons die jongste geschiedenis te herinneren. Hij schetst een huiveringwekkend beeld, waartoe planning, progressieve uitgangspunten en gedwongen collectivisme kunnen leiden. Hier is geen buitenstaander aan het woord, maar iemand die het pioniersleven van Lelystad aan den lijve heeft ondervonden – als schoolgaande jongen, die steeds te maken kreeg met nieuwe, nog modernere “onderwijsmethodieken”. Als puber, die de provinciale verveling met graffiti en kleine inbraakpogingen probeert te verdrijven. En tenslotte als jong volwassene, die zijn kunstmatige geboortestad ontvlucht, om daarbuiten te proeven van het niet door Landdrost en Rijksdienst bestuurde leven.

Een persoonlijk, en toch journalistieke *coming of age* verhaal, met Lelystad als inzet, waarin een vergeten deel van de jongste Nederlandse geschiedenis wordt betrap. Een bijzondere biografie van een stad, die zeker niet in het rijtje van de beste journalistieke boeken van 2008 en 2009 mocht ontbreken.

Jutta Chorus *Afri. Leven in een migrantenwijk* (Contact, 2009)

Afri is de koosnaam, als je het zo mag zeggen, voor de Afrikaanderwijk in Rotterdam waar Jutta Chorus zich anderhalf jaar lang volledig in onderdompelde. De Afrikaanderbuurt is een oude volkswijk uit de 19-de eeuw waar al snel zich veel migranten vestigden, met alle problemen vandien. In 2006, vlak na de rellen in de *banlieus* van Parijs, nam Jutta Chorus zich voor om de mores te onderzoeken van de Turken, Marokkanen én de Nederlanders die er woonden. Hoe was het om in zo'n wijk te moeten leven? Waarmee vulden zich hun dagen? Om de enorme hoeveelheid aan indrukken en gesprekken te ordenen, drong ze diep binnen in het leven van *drie* families: het Turkse gezin Soyçiçek, de Nederlandse familie Van Rooijen en de Marokkaanse familie Ghelali. Door veel dialogen van al die gezinsleden, ieder op zijn eigen manier, te mengen met rapporten over deze wijk en onderzoeken over het immigratiebeleid van Nederland, ontstaat een onthutsend beeld van een wijk die moeizaam zoekt hoe met elkaar te leven. Op Plein 3 worden heel wat oorlogen uitgevochten, al dan niet gedempt door wijkagenten en hulpverleners die in grote getale aanwezig zijn. *Afri* houdt ons een spiegel voor over de grootste verandering die zich na de oorlog in Nederland voltrok,

zonder dat wij precies in de gaten hadden waaruit deze verandering bestond. Dat nu laat dit boek genadeloos zien en het is tevens een schoolvoorbeeld van participerende journalistiek.

Marcel van Engelen *De gelukzoeker. Hoe een illegaal rijk werd* (De Bezige Bij, 2008)

De Gelukzoeker is een meeslepend en ook heel persoonlijk verhaal over een Senegalese illegaal die in NL komt omdat hij mee mag als invaller in een band die op tournee gaat. Vijf jaar zal hij blijven. Marcel van Engelen, die hem maanden eerder had ontmoet in Senegal, is een van zijn contacten. Van Engelen is gefascineerd door de atypische overlever die deze Amadou blijkt te zijn. De twee ontmoeten elkaar af en toe in Amsterdam. Het plan om een boek te schrijven is van de twee vrienden samen en ontstaat als Amadou terug is in Senegal en Van Engelen hem daar opzoekt.

Het boek gaat over Amadou's tijd in Nederland en zijn nieuw verworven status als rijke na terugkeer in zijn vaderland. De Amsterdamse jaren van Amadou vertelt Van Engelen door de ogen van zijn vriend. Amadou wordt een romanpersonage. Van Engelen bewijst daarmee zijn grote inlevingsvermogen en vertelkracht.

Het probleem van een reconstructie die grotendeels gebaseerd is op wat de geïnterviewde vertelt, is dat je je als kritische journalist uitlevert. Wie zegt dat het waar is? In *De Gelukzoeker* compenseert Van Engelen dat met de hoofdstukken die in Senegal spelen. Hij is nu zelf ooggetuige. Amadou blijkt minder transparant dan hij in Amsterdam leek. Van Engelen beschrijft de teloorgang van de vriendschapsrelatie ingehouden en eerlijk.

Door heen en weer te springen in de tijd en de Amsterdamse jaren te onderbreken voor episodes uit Dakar, krijgt het boek een mooie spanningsboog en intrigerende diepte.

Bram Vermeulen, *Help ik ben blank geworden. Bekentenissen van een Afrika-correspondent* (Prometheus, 2009)

Eén correspondent, in een land zo groot als een heel continent, waar de democratie in de beginfase verkeert – en daar dan op geloofwaardige en zeer persoonlijke wijze verslag van doen: we hadden het na de lessen van Joris Luyendijk al een beetje opgegeven, maar het kan dus wel. Bram Vermeulen bericht vanuit Zuid Afrika, het land dat ook na de Apartheid verscheurd wordt door klasse, kleur en criminaliteit.

Zuid Afrika is, zeker na Mandela, het Afrikaanse troetelland geworden van het Westen, de hoop van heel Afrika, maar Vermeulen laat zien waarom een 'modelland' nog niet leidt tot een 'modelleven'. Integendeel: met de beste, anti-racistische bedoelingen stort Vermeulen zich op het dagelijkse, Zuid Afrikaanse bestaan; Maar hij merkt al snel, dat de uit Nederland meegenomen sjablonen, over goed en slecht, onderdrukker en onderdrukten in de praktijk nauwelijks houvast bieden. De verwarring die daarop volgt probeert Vermeulen niet te objectiveren, maar beschrijft hij tot in de meest persoonlijke details. Een man die een heel land wilde verslaan, en bijna zelf verslagen wordt door dat enorme land.

Zo schreef Vermeulen, ondanks zijn chaotische bevindingen een modelboek, dat een hoge standaard stelt voor elke correspondent. Een voorbeeldig boek, in alle opzichten.

Rudi Vranckx, *Stemmen uit de oorlog* (Meulenhoff/Manteau, 2008)

Rudi Vranckx was vijf jaar lang oorlogsverslaggever in Irak en heeft de vijandelijkheden vanaf het begin gevolgd. Maar dit boek is niet zozeer een boek over de Irak-oorlog, als wel over wat een oorlog aanricht. Voor zijn Irakese vrienden. En voor hemzelf. Het is een persoonlijk, zeer indringend verhaal geworden over wat oorlog werkelijk is: een vernietiging van mensen, van vriendschappen, van levens aan wie een toekomst wordt ontnomen. Vranckx heeft het genre van oorlogsverslaggeving met dit boek ruim verbreed door er een oorspronkelijke vorm aan te geven. Elk hoofdstuk, met titels als *Ibrahim en de smerige honden*, of *De sjeik en de voet van Ayatollah*, begint met een foto en een brief van zijn Irakese vrienden. Gewone mensen, die niet voor deze oorlog hebben gekozen maar er wel het hardst door worden getroffen. Veel van deze vrienden zijn dood, verminkt of gevlucht. Als historicus wilde Vranckx juist aan deze mensen een gezicht geven, een stem die blijft

doorklinken. Dankzij zijn boek. Met gevaar voor eigen leven, volgde hij het spoor van de oorlog. Keer op keer ging hij terug, als een wond die je steeds open krabt. Omdat de oorlog ook onder zijn huid ging zitten. Misschien is de beste les voor ons, die van Ibrahim, zijn tolk: "Ibrahim is een man van principes. Een godvrezende sjiiet, voor wie geloof een persoonlijke keus is. De Koran is een bron van regels en moraal, maar hij huivert van fanatici. 'Dat zijn onopgevoede mensen', mompelt hij. Misschien zouden degenen in het Westen die barsten van vooroordelen over moslims, meer met doodgewone mensen als hij moeten praten". Een geweldig boek, kortom.

Winnaar M.J. Brusseprijs 2010:

De Vastgoedfraude van Vasco van der Boon en Gerben van der Marel

Jury: Rudi Wester (voorzitter), Ineke Holtwijk en Stephan Sanders